

Klassikko vuosikymmenten takaa

■ AKI ALANKO

Hannah Arendt: *Totalitarismin synty*. Vastapaino 2013.

Hannah Arendt (1906–75) oli saksalaislähtöinen filosofi ja politiikan teoreetikko, joka loi uransa yliopistotutkijana ja opettajana paettuaan natsivaltaa ensin Ranskaan ja sitten Yhdysvaltoihin. Arendt keskittyi tutkimaan politiikkaa, toimintaa, valtaa ja auktoriteettia useiden vuosikymmenten ajan. *Totalitarismin synnyn* (1951) ohella Arendtin muita keskeisiä teoksia ovat *The Human Condition* (1958, suom. *Vita Activa. Ihmisenä olemisen ehdot*, 2002), *On Revolution* (1963), *Eichmann in Jerusalem* (1963) sekä tekijän kuoleman jälkeen ilmestynyt *Life of the mind* (1978). Filosofina Arendt luetaan viime vuosikymmenten tärkeimpiin, mutta hän ei kuulu muistetuimpiin, kenties osin sukupuolensakin johdosta.

Arendtin pääteoksia ei ole julkaistu juurikaan suomeksi. Uranaukaisijana tässä on toiminut Vastapaino, joka on tuonut *Vita Activan* jälkeen luettavaksi pitkästä ajasta toisen Arendt-klassikon. Suomenos ei ole tällä kertaa Riitta Oittisen ohjaamaan käännöstyöryhmän käsialaa, vaan asialla on ollut historioitsijan, toimittajan ja suomentajan tehtävissä ansioitunut Matti Kinnunen.

Vanha parempi aika

Kirjan kahtena ensimmäisenä pääluokuna ovat antisemitismi ja imperialismi. Niistä käsin Arendt päätyy synteesisimäisesti tutkimuksensa päättölukuun, totalitarismiin. Teki-

jä antaa ymmärtää alkuaan vähäpätöisen antisemitismin antaneen lähtökohtia imperialismille ja aivan erityisesti totalitarismille, joka puhkesi voimaansa natsi-Saksassa. Tältä pohjalta antisemitismi onkin asetettu kirjan lähtöluvuksi. Kenties taustalla vaikutti tuolloin vielä tuoreen holokaustin ohella Israelin juutalaisvaltion uudelleen perustaminen (1948) sekä Arendtin oma juutalaisuus, jota hän ei tosin virallisesti pitänyt tärkeänä asiana.

Arendt käy seikkaperäisesti läpi juutalaisten sosiaalishistoriaa ja heidän historiallisessa asemassaan tapahtuneita muutoksia, lähinnä eurooppalaisessa mittakaavassa. Juutalaisilla oli rikkautta ja vaikutusvaltaa vanhan ajan yhteiskunnassa, mutta kun he menettivät asemansa taloudellisina primus motoreina ja alkoivat sulautua valtaväestöön, antoi tämä Arendtin mielestä syykettä juutalaisvihalle. Modernin ajan tasa-arvoisuus toi räikeästi näkyviin heidän eroavaisuutensa, kun he eivät enää eläneet eristäytyneinä muista. Arendt pystyi ottamaan analyttistä etäisyyttä omaankin viiteryhmäänsä katsoessaan, että juutalaiset ovat käyttäneet antisemitismii yhtä lailla hyväkseen voidakseen pönkittää omaa asemaansa ja turvatakseen koheesiotaan.

Yhteiskuntafilosofina Arendt ei ollut kovin kehitysoptimistinen. Hän näytti pitävän juutalaisten kannalta parempana vanhaa aikaa, jossa jokaisella oli säädynmukainen paikkansa. Alusta lähtien tulee esiin myös Arendtin ironinen katsantokanta. Hän uhraa teoksessaan paljon tilaa niin sanotulle Dreyfusin jutulle antaen tästä 1800- ja 1900-luvun vaihteessa Ranskassa käydystä oikeusnäytelmästä surkuhupaisen poliittisen

farssin vaikutelman. Tekijä on pe-rehtynyt syvällisesti Ranskan poliittiseen ja sosiaaliseen historiaan. Tämä onkin ymmärrettävää, sillä Arendt työskenteli Ranskassa useita vuosia ennen pakoaan Yhdysvaltoihin.

Imperialismin kehous

Jo antisemitismiä käsittelevässä luvussa Arendt mainitsee, että 1800-luvun politiikka oli verrattain tervettä ja tasapainoista. Jonkun mielessä tämä voi herättää kriittisen kysymyksen, kun muistaa esimerkiksi tuolloin Euroopassa käydyt sodat, mutta sodankäynti oli vielä 1800-luvulla suhteellisen normaali tapa hoitaa politiikkaa. Arendt ei kuitenkaan pidä terveenä ja tasapainoisena 1800-luvulla voimistunutta imperialismia, jonka jo muutamat aikalaispoliitikot tajusivat järjettömäksi. Arendt suhtautuu kuitenkin sangen kriittisesti englantilaisten ja ranskalaisen silloisiin kykyihin rakentaa toimivaa siirtomaaimperiumia. Myöhempi aika osoittikin nämä kyvyt puutteellisiksi. Emämaan poliitikot ja siirtomaahallinnon virkamiehet kiistelivät, mitä pitäisi tehdä ja millä tavalla. Suuremmat, lopulta tuhoon johtaneet haasteet syntyivät kuitenkin siitä, kun siirtomaita alettiin hallita pakkovallalla. Viimeistään tässä vaiheessa selviää Arendtin näkemys imperialismista totalitarismin yhtenä kantomuotona.

Imperialismiin liittyi myös rasismi, joka oli Arendtin mukaan imperialismien tärkein ideologinen ase. Rasismia toteutettiin muun muassa alkuperäisheimojen mielettömällä tappamisella. Lisäksi Arendt tarkastelee Etelä-Afrikkaan kehittyneitä buuriasutusta rasismin pie-

nimuotoisena laboratoriona, jonka pohjalta kehittyi eteläafrikkalainen *apartheid*. Kaikkiaan siirtomaavallan leviäminen kuvataan jonkinlaisena irrationaalisenä mustana näytelmänä, jossa raakuus ja mystisyys löivät kättä keskenään. Manner-Euroopan puolella imperialismia edustivat Arendtin katsannossa erityisesti panslavistiset ja pangermanistiset liikkeet, jotka olisivat antaneet aatteellista käyttövoimaa myös kommunismin ja kansallissosialismin myöhemmille alueellisille laajentumispyrkimyksille.

Imperialismin yhteyteen liitetään vielä käsite ihmisoikeuksista, jotka kehittyivät 1700-luvulla. Arendt katsoo niiden toteuttamisen osoittautuneen hankalaksi, ellei peräti mahdottomaksi. Kaikkiaan tulee vaikutelma, että Arendt ei näe edistymistä juuri missään, edes niissä asioissa, jotka suunniteltiin hyväksi ja tarkoituksenmukaisiksi. Hänen mielestään ihmisoikeudet ovat hankala abstraktio, jotka ovat saaneet aikaan harmia vaativuudessaan. Arendtin katsannossa oikeuksista olisi kai pitänyt käyttää jotain toista nimitystä, tai niiden olisi pitänyt olla jotenkin toisenlaisia.

Korutonta kertomaa

Tutkimuksen päättävä pääluku syventää ja lyö yhteen Arendtin jo aiemmin esittämiä ajatuksia. Samalla se muodostaa teoksen tärkeimmän osuuden. Kuvaillessaan totalitarismin järjestelmänä, joka pyrkii rakentamaan valemaailman säännöille perustuvan yhteiskunnan, hän kulkee ennakoivasti jo laduilla, joilla myös Leif Sundström liikkui myöhemmin *Fasismi*-teoksessaan (Like Kustannus, 2007). Myös fasistisessa yhteiskunnassa, jonka to-

talitaarisuusaste voi toki vaihdella, rakennetaan valheille perustuva poliittinen kulissi, jossa johtaja ja kansalaiset näyttävät heille määrättyjä rooleja.

Sundströmin ajatuksia edelleen lainaten mahtipontinen visuaalisuus, irrationalisuus ja myyttisyys istuvat hyvin fasistiseen hallintorakennelmaan. Arendt ottaa esiin yhtä lailla nämä puolet totalitaarisesta yhteiskunnasta katsoessaan sen rituaalien muistuttavan epäjumalien palvontamenoja.

Totalitaarisessa yhteiskunnassa hallinto perustuu irrationaalisesti valheisiin ja kullisien ylläpitämiseen. Myyttisyys ilmenee totalitarismissa suuntautumisena tulevaisuuteen, jonka hyväksi kaikki on uhrattavissa ja kaikkien on alistuttava utopistisen haaveen palvelukseen.

Ei liene kovin yllätyksellistä, että natsi-Saksan ja Neuvostoliiton valtiolliset järjestelmät saavat tässä kohtaa eniten huomiota. Arendtin katsannossa totalitarismin kehittyi erityisesti Neuvostoliitossa, jossa Stalin onnistui hävittämään raajan tehokkailla toimillaan luokat ja muuttamaan väestön yhdeksi jättiläismäiseksi pakkotyövoimaksi, josta osa voitiin tarvittaessa likvidoida.

Arendtin kuvaus silloisen Neuvostoliiton totaalisen valtakoneiston tilasta on hyvin korutonta kertomaa. Poliisien hallitsemat vankilat ja leirit olivat unohduksen luolia, joissa kaikki mahdollinen tieto uhreista hävitettiin. Sosialistisen totalitaarisessa valtiojärjestelmässä etsittiin jatkuvasti vihollisia, mikä pohjalta jokaisesta tuli toisensa agentti potentiaalisena ilmiantajana. Tämä kuvaus osoittaa Arendtin olleen perillä asioista ja saaneen tietoa, vaikka totalitarismin henges-

sä todellinen, toisilta piilossa ollut ”maailma” yritettiin parhaan mukaan peittää.

Pienet toivon pilkahdukset

Kaikkiaan *Totalitarismin synty* on runsassanainen eppinen tutkielma, jossa Arendt on pyrkinyt kunnianhimoisesti kokoamaan mielestään kaiken totalitarismia koskevan yksiin kansiin. Hänen monien tieteenalojen suuntaan kurkottava analyysinsä on perusteellista, mutta samalla niin tiheätahtista, että lukijan omilla ajatuksille ei jää tilaa. Kaikista Arendtin näkemyksistä ei nykytutkimuksessa olla samaa mieltä, mutta teos on nähtävä silloisen tietämyksen synteessä ja sidoksissa niihin ajallisiin olosuhteisiin, joissa se on syntynyt.

Totalitarismin kuvauksessaan Arendt on keskittynyt 1900-lukuun ja Eurooppaan. Ilmeisesti totalitarismi hänen katsannossaan onkin tullut mahdolliseksi vasta tuolloin, kun modernin ajan yhteiskunta- ja kulttuurikehityksen johdosta on voitu rakentaa kaikkeen ulottuva valta- ja valvontakoneisto.

Silmiinpistävää on Arendtin pessimismi. On ymmärrettävää, että omakohtaisesti koetut kaksi maailmansotaa, holokausti ja totalitarismia toteuttavan sosialistisen järjestelmän muodostuminen olivat virittäneet hänessä näemyksen, jossa hän oli vakuuttunut pahan voimasta, eikä nähnyt tulevaisuutta valoisampana. Tarkalla lukemisella toivon pilkahduksia voidaan sentään havaita. Arendt uskoi paremman tien mahdollisuuden, jos se vain löydetään oikealla tavalla. Hän katsoi myös totalitaarisin herruuden kantavan oman tuhonsa siemeniä. Jokainen historian loppu sisältää vääjäämättä uu-

den alun, joka merkitsee poliittisesti samaa kuin ihmisen vapaus.

Historia onkin osoittanut, ettei yksikään totalitaarinen heruus kannan ja pakkovoimalla romahda lopulta aina pohjimmaiseen luonnottomuuteensa. Totalitarismin nimissä on uhrattu miljoonia ihmishenkiä, ja sen uhka on olemassa aina. Tarpeeksi monen yksilön kokemat juurettomuuden, yksinäisyyden ja osattomuuden tuntemukset ovat hyvä kasvualusta

vaikutusvaltaisille totalitaristisille liikkeille, jotka voivat vielä osoittaa voimansa. Merkit niistä pitäisi vain osata havaita ja turvautua niiden voimaa vähentävään yhteiskuntapolitiikkaan.

Kirjoittaja on filosofian maisteri ja historian erikoistunut vapaa tiedetoimittaja ja kriitikko.

Vuoden Tiedekynä

Tiedekustantajat ja tieteellisten lehtien edustajat voivat ilmoittaa julkaistut humanistisen alan suomenkieliset tieteelliset artikkelit Koneen Säätiön Vuoden Tiedekynä -kilpailuun. Osallistuminen ei vaadi toimistokunnilta tai kustantajilta mitään muuta kuin julkaisun ilmoittamista kilpailuun ja tarvittaessa artikkelien lähettämistä Koneen Säätiöön. Myös artikkelien kirjoittajat voivat ilmoittaa artikkelinsa mukaan. Palkinto, jonka suuruus on 25.000 EUR, jaetaan alkuvuonna 2014.

Vuoden Tiedekynä -palkinto myönnetään kirjoittajalle tai kirjoittajille tieteellisestä artikkelista, jossa suomen kieltä on käytetty erityisen ansiokkaasti. Vuoden 2013 palkinto myönnetään humanistisen tutkimuksen piiriin kuuluvalle artikkelille, joka on ilmestynyt tieteellisessä lehdessä tai artikkelikokoelmassa ajanjaksolla 1.1.2011–31.12.2013. (Todellinen ilmestymisajankohta on tärkeämpi kuin julkaisuun merkitty vuosi.) Kilpailussa huomioidaan laajasti erilaisia tieteellisiä artikkeleita, ei kuitenkaan pääkirjoituksia, väitöslähtöjä eikä kirja- arvosteluja.

Ilmoita julkaisusi kilpailuun 30.11. mennessä. Jos artikkelit ovat saatavissa vain painettuina, ne voi lähettää säätiöön postitse allamainittuun osoitteeseen. Jos artikkelit ovat saatavissa digitaalisessa muodossa tai verkossa, ne voi lähettää joko sähköpostitse allekirjoittaneelle tai ilmoittaa linkin, josta julkaisu on ladattavissa.

Lisätietoja: tiedeasiamies Kalle Korhonen, Koneen Säätiö, Tehtaankatu 21 B 49, 00150 Helsinki tai kalle.korhonen@koneensaatio.fi. Puhelin +358 (0)9 260 0617 ja +358 (0)50 3447 468.

Koneen Säätiö tukee humanistista, taiteellista, yhteiskuntatieteellistä ja ympäristöntutkimusta sekä taidetta ja kulttuuria. Säätiö myös pitää yllä taiteilija- ja tutkijaresidenssiä Saaren kartanossa.